

DZIAŁ I. PRZEPISY OGÓLNE

Czy wiesz, że...

Pierwszą ustawą procesową w Polsce była Formula processus z XVI w. Po rozbiorach państwa zaborcze wprowadziły na zajętych terenach Polski własne (pruskie, rosyjskie, austriackie) cywilne prawa procesowe, rozbieżne w szczegółach i w założeniach. Ponadto na terenie byłego Księstwa Warszawskiego w I połowie XIX w. obowiązywał przez pewien czas francuski kodeks postępowania cywilnego, wprowadzony jako część kodyfikacji napoleońskiej. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. przystąpiono do prac nad stworzeniem jednolitej dla całej Polski procedury cywilnej. Wynikiem prac Komisji Kodyfikacyjnej pod przewodnictwem prof. Ksawerego Fiericha były Kodeks postępowania cywilnego – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. i Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1932 r. Oprócz tych aktów przepisy z zakresu postępowania cywilnego zawierały również rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.10.1934 r.: Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym. Nie zdążono natomiast w II RP skodyfikować postępowania nieprocesowego, zwanego wówczas niespornym.

Kodeks postępowania niespornego wszedł w życie dopiero 1.1.1946 r., wprowadzony dekretem Krajowej Rady Narodowej z 18.7.1945 r.

Obecny Kodeks postępowania cywilnego wszedł w życie 1.1.1965 r., uchylając dotychczas obowiązujące w tym zakresie akty prawne. Kodeks objął całość sądowego postępowania cywilnego, co uważano za wielkie osiągnięcie legislacyjne.

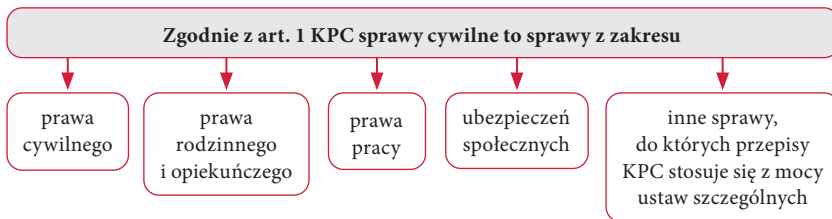
CZĘŚĆ I. ZAGADNIENIA OGÓLNE

ROZDZIAŁ 1. UWAGI OGÓLNE

Postępowanie cywilne to zespół norm prawnych regulujących postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy KPC stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne).

Najistotniejszym zadaniem postępowania cywilnego jest realizacja norm prawa materialnego w zakresie spraw cywilnych na drodze ich przymusowego wykonania. Funkcje postępowania cywilnego koncentrują się na następujących zagadnieniach:

- 1) konkretyzowaniu i realizowaniu norm prawnych z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych,
- 2) wydawaniu zarządzeń, zwolnień i zezwoleń mających znaczenie prawne,
- 3) dokonywaniu czynności dokumentacyjno-rejestrowych,
- 4) dokonywaniu innych czynności przekazanych sądom na drodze ustawy.

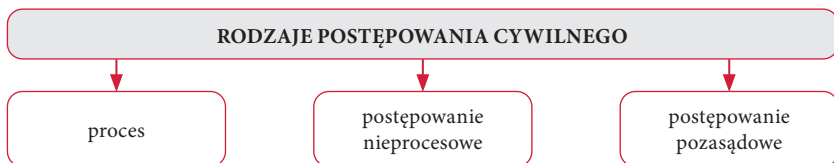
Sprawy cywilne określane są za pomocą kryteriów materialnych lub formalnych.

Przykład

Roszczenie o zawarcie „umowy matrymonialnej” (zawarcie związku małżeńskiego) nie jest roszczeniem cywilnym i jako takie nie podlega rozpoznaniu przez sądy (art. 2 KPC). Żądanie zasądzenia odszkodowania w postaci symbolicznej złotówki za niedotrzymanie przez pozwaną obietnicy małżeństwa jest wprawdzie roszczeniem cywilnym, jednakże oczywiście bezzasadnym, albowiem ustawodawstwo polskie nie zna zadośćuczynienia za niezawarcie przyrzeczonego związku małżeńskiego¹.

Postępowanie cywilne swoim zakresem obejmuje **różne rodzaje postępowań sądowych**, których celem i zadaniem jest rozpoznawanie spraw cywilnych.

¹ Post. SN z 28.4.1965 r., II CR 103/65, Legalis.

Proces stanowi zasadniczy tryb postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych. Kodeks postępowania cywilnego w art. 13 § 1 stwierdza, że sąd rozpoznaje sprawy w procesie, chyba że ustawa stanowi inaczej. W wypadkach przewidzianych w ustawie sąd rozpatruje sprawy według przepisów o postępowaniach odrębnych. Oznacza to, że ustawodawca wprowadza jako zasadę rozpoznawanie spraw cywilnych w procesie, ustanawiając swoiste domniemanie w tym zakresie.

Ważne

Proces to postępowanie, w którym sąd rozpoznaje istniejący między stronami procesowymi spór prawny w drodze rozstrzygnięcia o będącym przedmiotem tego sporu stosunku prawnym i wynikających z niego prawach i obowiązkach.

Proces cywilny stanowi postępowanie modelowe, którego zasady, instytucje i formy stosuje się w dużej mierze także do innych rodzajów postępowań unormowanych w KPC. Ustawodawca, określając dla pozostałych rodzajów postępowań odrębne zasady, instytucje i formy, czyni to tylko w zakresie niezbędnym do wprowadzenia odrębności tych postępowań, natomiast w kwestiach nieunormowanych inaczej przez przepisy szczególne nakazuje stosować wprost, ewentualnie odpowiednio, przepisy o procesie (zob. art. 13 § 2 KPC).

Postępowanie nieprocesowe to drugi obok procesu równorzędny tryb postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych. Rozgraniczenie spraw rozpoznawanych i rozstrzyganych w tych dwóch głównych trybach postępowania rozpoznawczego oparte jest na kryterium charakteru spraw, jakie są w nich rozpoznawane, a mianowicie na ich procesowym lub nieprocesowym charakterze. W trybie procesu rozpoznawane są sprawy, w których wyraźnie wyodrębnić można dwa podmioty o przeciwstawnych interesach i stanowiskach prawnych, natomiast do postępowania nieprocesowego (zwanego także postępowaniem niespornym) przekazane zostały przez ustawodawcę przede wszystkim te sprawy, w których chodzi raczej o współdziałanie sądu przy nawiązywaniu, zmianie lub zniesieniu stosunków prawnych oraz sprawy, w których brak jest strony przeciwnej.

Postępowanie nieprocesowe – odmiennie niż proces – oparte jest na **zasadzie uczestnictwa**, co oznacza, że liczba uczestników tego postępowania, z których każdy zajmuje stanowisko samodzielnie i niezależnie, może być różna w zależności od tego, ile podmiotów prawnych zainteresowanych jest wynikiem tego postępowania.

Zasadniczo nie występuje tu przeciwstawność stanowisk i interesów prawnych między poszczególnymi uczestnikami (w praktyce nie wyłącza to możliwości wystąpienia takich sprzeczności, jak również zaistnienia sporu, który będzie musiał zostać rozstrzygnięty, jednak spór ten nie należy do istoty danej sprawy).

Ważne

W postępowaniu nieprocesowym rozpoznawane mogą być tylko te sprawy, które zostały do tego trybu wyraźnie przekazane przez ustawodawcę. Decydują w tym zakresie przede wszystkim przepisy KPC (postępowanie nieprocesowe, Część I, Księga druga KPC), jak również liczne przepisy szczególne przewidujące dla różnego rodzaju spraw tryb postępowania nieprocesowego.

W postępowaniu nieprocesowym zasadą jest, że **sąd wszczyna postępowanie na wniosek**, jednak, odmiennie niż ma to miejsce w procesie, możliwe jest także w wypadkach wskazanych w ustawie wszczęcie postępowania **z urzędu**.

Zgodnie z KPC w postępowaniu nieprocesowym rozpoznawane są sprawy z zakresu

prawa osobowego, obejmujące postępowanie w sprawach o:

- ▶ uznanie za zmarłego
- ▶ stwierdzenie zgonu
- ▶ ubezwłasnowolnienie

o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia

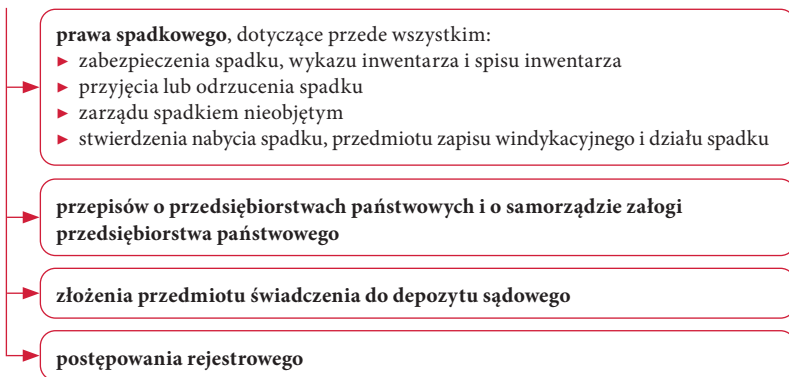
przeciwdziałania przemocy domowej

prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli, obejmujące postępowania w sprawach:

- ▶ małżeńskich
- ▶ z zakresu stosunków między rodzicami i dziećmi
- ▶ o przysposobienie
- ▶ z zakresu opieki i kurateli
- ▶ o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką
- ▶ sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem

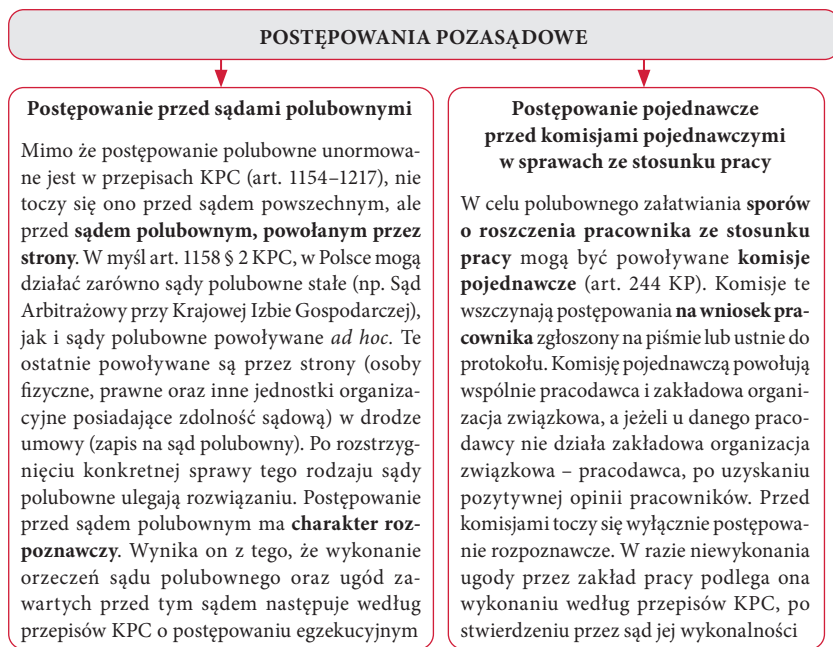
prawa rzeczowego, dotyczące:

- ▶ stwierdzenia zasiedzenia
- ▶ zarządu związanego ze współwłasnością i użytkowaniem
- ▶ zniesienia współwłasności
- ▶ ustanowienia drogi koniecznej i służebności przesyłu
- ▶ przepadku rzeczy
- ▶ postępowania wieczystoksięgowego

Z kolei do **postępowania pozasądowych**, czyli toczących się poza sądami powszechnymi, należy zaliczyć:

- ▶ postępowanie przed sądami polubownymi,
- ▶ postępowanie pojednawcze przed komisjami pojednawczymi w sprawach ze stosunku pracy.

Ważne

Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są:

- 1) sądy powszechne, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych, oraz
- 2) Sąd Najwyższy.

Nadużycie prawa procesowego (art. 4¹ KPC)

instytucja wprowadzona do KPC nowelizacją z lipca 2019 r.; dotychczas stosowana w praktyce na podstawie stanowisk doktryny i orzecznictwa; wywodzona z zasad ogólnych KPC i klauzuli dobrych obyczajów, zawartej w treści art. 3 KPC

istota nadużycia prawa procesowego: stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono

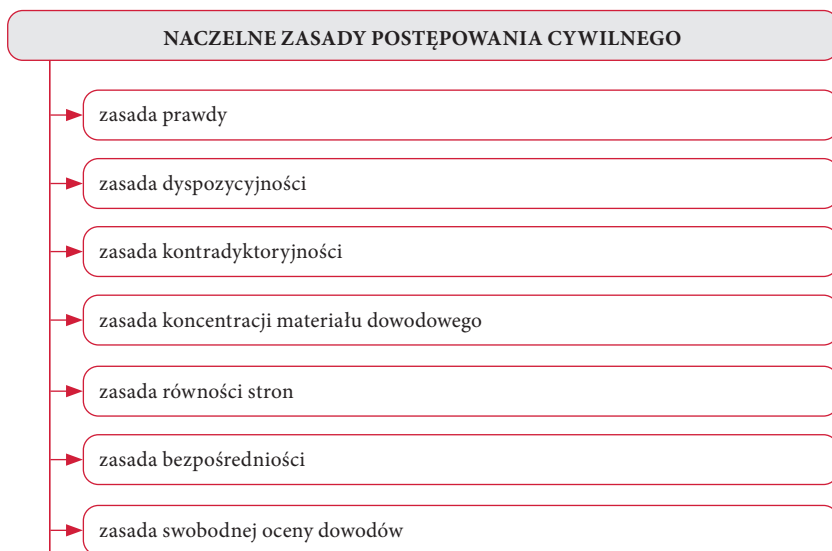
wyr. SN – Izba Cywilna z 25.3.2015 r. (II CSK 443/14, Legalis): „żądanie odroczenia rozprawy może być potraktowane jako nadużycie uprawnień procesowych i może uzasadniać odmowę ochrony praw tej strony, jeżeli usprawiedliwiają przekonanie sądu, że działanie strony prowadzi do przewleczenia procesu bądź stanowi szyskanę w stosunku do przeciwnej strony (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 lipca 2009 r., I CSK 30/09; z dnia 10 kwietnia 2014 r., IV CSK 463/13)”

post. SN – Izba Cywilna z 16.6.2016 r. (V CSK 649/15, Legalis): „Wielokrotne składanie przez stronę wniosków o wyłączenie sędziego, opartych na tych samych ogólnikowych zarzutach, niedających się zweryfikować i w sposób oczywisty godzących w powagę sądu, jest nadużyciem praw procesowych”

skutki nadużycia prawa procesowego – art. 226² KPC (szerzej na s. 194)

ROZDZIAŁ 2. PODSTAWOWE ZASADY POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Zasady procesowe uznawane są za centralne i przewodnie idee systemu prawa procesowego o ogólnym charakterze, kształtujące treść i formę postępowania cywilnego. Można określać je także mianem **dyrektyw sprawności** postępowania cywilnego (W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 229 i n.). Katalog zasad postępowania jest otwarty, a wśród nich możemy wyróżnić te najważniejsze, opisane poniżej.

Zasada prawdy wyraża się w dwóch formach – jako **prawda materialna**, czyli zgodność ustaleń sądu z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym istniejącym pomiędzy stronami, oraz jako **prawda formalna**, czyli zgodność ustaleń sądu z materiałem faktycznym i dowodowym przedstawionym przez strony procesu (H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 51). Powyższa zasada wyrażona została w art. 3 KPC, zgodnie z którym strony i uczestnicy postępowania mają obowiązek dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody.

Zasada dyspozycyjności nazywana jest także zasadą rozporządzalności, ponieważ strony stosunków cywilnoprawnych mogą swobodnie dysponować uprawnieniami wynikającymi z prawa materialnego. Przejawia się w dwóch postaciach: jako **dyspozycyjność materialna**, czyli możliwość korzystania z uprawnień przyznanych prawem materialnym, oraz jako **dyspozycyjność formalna**, czyli możliwość korzystania z prawnych środków ochrony powyższych uprawnień przed sądem. Powyższa reguła wiąże się z kwestią wszczęcia postępowania przez sąd jedynie na wniosek strony, a nie z urzędu (choć zasada ta doznaje kilku poważnych wyjątków, jak np. wszczęcie postępowania z urzędu przez sąd opiekuńczy na podstawie art. 570 KPC).

Zasada kontrydiktoryjności to przeciwieństwo zasady inkwizycyjności, która zmusza sędziego do samodzielnego poszukiwania i przeprowadzania dowodów. W obecnie obowiązującym cywilnym prawie procesowym zgodnie z regułą kontrydiktoryjności przedstawianie materiału dowodowego należy do stron. Od powyższej reguły istnieją jednak pewne wyjątki, ponieważ sąd może bez jakiegokolwiek wniosku stron oprzeć się na faktach powszechnie znanych (art. 228 § 1 KPC) oraz faktach znanych mu z urzędu (art. 228 § 2 KPC), przy czym w drugim przypadku sąd jest zobowiązany zwrócić na nie uwagę stron (K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie cywilne. Pytania, testy, tablice, kazusy*, Warszawa 2007, s. 20).

Zasada koncentracji materiału dowodowego wyrażona została w treści art. 6 KPC i stanowi nakaz prowadzenia postępowania w taki sposób, aby wszystkie niezbędne do rozstrzygnięcia fakty i dowody zostały zebrane szybko i sprawnie. Innymi słowy,

sąd został zobowiązany przez ustawodawcę do przeciwdziałania przewlekaniu postępowania i dążenia do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu – oczywiście tylko wtedy, **gdy nie wyrządzi to szkody dla wyjaśnienia sprawy**. Strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko.

Źródłem **zasady równości stron** jest art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, według którego wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Dodatkowo art. 45 ust. 1 Konstytucji RP jasno stwierdza, że każdy ma prawo do sprawiedliwego, jawnego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Naruszenie omawianej zasady skutkuje jedną z poważniejszych sankcji procesowych pod postacią **nieważności postępowania**.

Zasada bezpośredniości stanowi, że całe postępowanie rozpoznawcze musi być prowadzone przed sądem, który ma wydać wyrok w danej sprawie – odnosi się to zwłaszcza do postępowania dowodowego. Powyższa reguła jest jednak ograniczona w postępowaniu odwoławczym, ponieważ nie można przeprowadzić przed sądem odwoławczym postępowania dowodowego w całości (art. 386 § 4 KPC). Zasada bezpośredniości nie może być w żaden sposób ograniczona przez strony, a jej skutkiem jest obowiązek wydania wyroku tylko przez sędziów, przed którymi odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku (art. 323 KPC).

Zgodnie z treścią art. 233 § 1 KPC sąd ocenia **wiarygodność i moc dowodów** na podstawie własnego przekonania, według wszechstronnego rozważenia zebranego materiału. Powyższa reguła odnosi się do oceny wiarygodności przedstawionych w sprawie dowodów, choć ma zastosowanie nawet wtedy, gdy strona odmówiła przedstawienia dowodu lub przeszkadza w jego przeprowadzeniu wbrew postanowieniu sądu (art. 233 § 2 KPC).

Zasada ustności i pisemności związana jest z formą czynności procesowych podejmowanych przez strony lub uczestników postępowania cywilnego. **Zasada ustności** występuje, gdy ustawodawca nakazuje brać pod uwagę tylko czynności dokonane ustnie (w myśl art. 210 § 1 KPC rozprawa odbywa się ustnie), a **zasada pisemności**, gdy należy uwzględnić tylko czynności dokonane w formie pisemnej (np. skarga kasacyjna musi być złożona zawsze w formie pisemnej – art. 398¹ § 2 w zw. z art. 475¹ KPC).

Zasada jawności wyrażona jest przede wszystkim w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdy ma prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy przez sąd. Występuje w dwóch formach: jako **jawność wewnętrzną**, polegającą na każdorazowej możliwości przeglądania akt sprawy przez strony postępowania i jego uczestników, otrzymywania odpisów, kopii lub wyciągów z takich akt, oraz jako **jawność zewnętrzną**, czyli umożliwienie społeczeństwu wglądu w wykonywanie wymiaru sprawiedliwości (*J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, Postępowanie cywilne, Warszawa 2000, s. 122*). Wskazana jest także w art. 9 KPC.

Natomiast w art. 9¹ KPC rozwinęto zasadę jawności wewnętrznej, ustanawiając szczegółowe uregulowanie względem art. 9 KPC. W art. 9¹ § 1 KPC przyznano bowiem stronom i uczestnikom postępowania **uprawnienie do rejestracji dźwięku przebiegu posiedzeń i innych czynności sądowych**, przy których są obecni. Rejestracja przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej przez strony lub uczestników postępowania nie wymaga zezwolenia sądu. Jednakże na podmiotach uprawnionych do rejestracji ciąży obowiązek uprzedzenia sądu o zamiarze czynności rejestracji. W art. 9¹ § 3 KPC określono z kolei **dwa przypadki wyłączenia dopuszczalności czynności rejestracji dźwięku** na podstawie pisemnej decyzji sądu: 1) odbycie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych, 2) wzgląd na prawidłowość postępowania. Postanowienie sądu (art. 148 § 1 KPC) albo zarządzenie sędziego (art. 148 § 3 KPC) o zakazie rejestracji dźwięku przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej są **niezaskarżalne** (art. 394, 394¹ KPC).

Zgodnie z **zasadą formalizmu procesowego** czynności procesowe dokonywane w toku postępowania cywilnego mają swoją określoną formę (pisemną bądź ustną), czas i miejsce. W ustawodawstwie polskim powyższą zasadę wyraża się w umiarkowanej formie, ponieważ przy niektórych uchybieniach procesowych istnieje możliwość ich usunięcia (np. instytucja przywrócenia terminu do dokonania czynności procesowej) (*H. Dolecki*, Postępowanie cywilne, s. 67).

ROZDZIAŁ 3. PRZESŁANKI POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Przesłanką procesową jest okoliczność przewidziana prawem procesowym, od której istnienia bądź nieistnienia uzależniony jest określony skutek procesowy pod postacią prawidłowości czynności procesowych. Przesłanki procesowe dzielone są ze względu na różnorodne kryteria: przesłanki procesowe prawa do powództwa w znaczeniu procesowym, przesłanki związane z wykonywaniem prawa do powództwa w znaczeniu procesowym, przesłanki procesowe bezwzględne, przesłanki procesowe względne.

PRZESŁANKI PROCESOWE

Przesłanki procesowe prawa do powództwa w znaczeniu procesowym:

- ▶ zdolność sądowa stron
- ▶ zdolność procesowa powoda albo prawidłowe jego zastępstwo, jeśli nie ma zdolności procesowej
- ▶ występowanie powołanego do reprezentowania powoda organu (tylko do osób prawnych lub innych organizacji)
- ▶ jurysdykcja krajowa
- ▶ dopuszczalność drogi sądowej
- ▶ zawisłość sporu
- ▶ powaga rzeczy osądzonej
- ▶ przekazanie sprawy do rozstrzygnięcia sądowi polubownemu
- ▶ złożenie kaucji aktyrcyjnej przez powoda cudzoziemca na zabezpieczenie kosztów procesu

Przesłanki procesowe związane z wykonaniem prawa do powództwa w znaczeniu procesowym:

- ▶ należyte umocowanie pełnomocnika strony
- ▶ zdolność procesowa pozwanego albo jego prawidłowe ustawowe przedstawicielstwo, prawidłowy skład organu pozwanego
- ▶ immunitet dyplomatyczny pozwanego
- ▶ właściwość sądu
- ▶ właściwy tryb postępowania
- ▶ skład sądu zgodny z ustawą
- ▶ udział w składzie sądu sędziego wyłączony z mocy ustawy

Prokurator może:

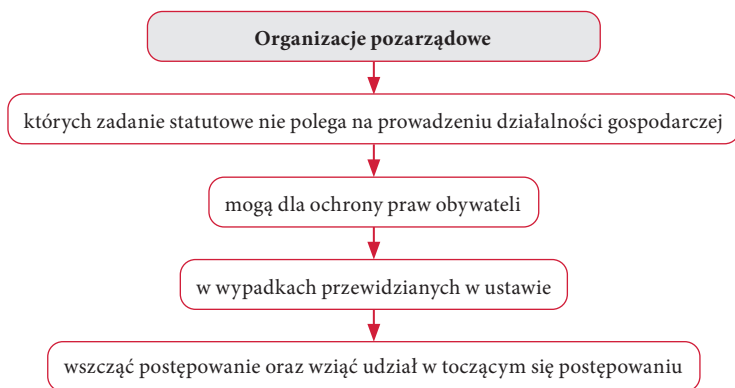
- 1) **żądać wszczęcia postępowania** w każdej sprawie, jak również
- 2) **wziąć udział** w każdym toczącym się już postępowaniu,

jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego.

Ważne

W sprawach niemajątkowych z zakresu prawa rodzinnego prokurator może wytaczać powództwa tylko w przypadkach wskazanych w ustawie (art. 7 KPC).

W sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd dąży w **każdym stanie postępowania do ich ugodowego załatwienia**, w szczególności przez nakłanianie stron do mediacji (art. 10 KPC).

Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym **prawomocnego wyroku skazującego** co do popełnienia przestępstwa **wiążą sąd w postępowaniu cywilnym**. Jednak osoba, która **nie była oskarżona**, może powoływać się w postępowaniu cywilnym **na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną** (art. 11 KPC). Przepis ten określa **prejudycjalność**, tj. moc wiążącą określonego orzeczenia (tu: prawomocnego wyroku karnego skazującego) w stosunku do innego postępowania cywilnego (tu: cywilne). Ta instytucja stanowi wyjątek od procesowych zasad bezpośredniości i swobodnej oceny dowodów, jak i konstytucyjnej zasady niez-